

Костянтин Шендеровський

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна,
ORCID: 0009-0006-8523-7120

РОЗВИТОК ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВИСВІТЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Журналістів в Україні не сварять за відсутність системної роботи над питанням післявоєнної відбудови. Медіаорганізації не поспішають очолити суспільну дискусію. Аудиторія в більшості виживає, рятується та переймається питаннями щоденної життєдіяльності. Діюча влада міфізує поняття «мир» як вищу ступінь стратегії. Не абсурдність, а критичність вимірів реального життя людей вимагає відповіді по-суті: чи післявоєнне відновлення буде напрямком розвитку інклюзивного суспільства... Можливо головна трудність у шляхах пізнання та відповідальності за реальний «завтрашній день»?

Мета нашого дослідження – здійснити аналіз, з одного боку, готовності журналістів висвітлювати інклюзивні процеси, інклюзивні рішення, інклюзивні кроки та практики, з іншого боку, сприйняття аудиторією інформаційних матеріалів на означені теми. Використано вербально-комунікативний метод бесіди з 43 молодими журналістами (1–3 роки досвіду; 68% складають жінки) та з 84 киянами, які підтвердили свою цікавість означеними інформаційними темами (60% – жінки, з них 35% – вік 35 – 54, 65% – вік 55+). «Журналісти» в більшості не мають досвіду висвітлення інклюзивних процесів та практик, розуміють інклюзію як безбар'єрність та пов'язують професійні наміри з суспільними потребами у висвітленні питань доступності для людей з інвалідністю, ветеранів, літніх людей. Невелика кількість журналістів знають про визначення так званих маломобільних груп та принципи універсального дизайну. Представники «аудиторії» вказують на недостатність матеріалів щодо інклюзивних процесів, практик, відмічають активність та корисність із означених питань соціальних мереж, медіаресурсів організацій громадянського суспільства, та відносять до інклюзивних потреб абсолютну більшість людей в Україні. Розуміння «журналістами» та «аудиторією» інформації про інклюзивні процеси не є полярним, та є далеким до розуміння інклюзивності, ролі її процесів, кроків, практик в житті українського суспільства. Для «журналістів», на жаль, інклюзивність – це більше про очевидне, видиме, ніж про суть; часто «журналісти» зводять

інклюзію до «формальних рішень» (встановили пандус, організували жіночі купе; відкрили клас з навчанням дітей з інвалідністю), «спеціальних потреб» (для людей з інвалідністю; для мам з дітьми), «перехідних періодів», що є неприпустимим, бо є шляхом до сегрегації, часткової інтеграції, виключення. «Журналісти» ототожнюють «інклюзивність» з «безбар'єрністю» і тим самим нівелюють найголовнішу першу частину інклюзії – прийняття людини з ознаками різноманітності як рівну, за чим слідує – включення різних людей у різноманітні суспільні процеси (доступність, безбар'єрність тощо). Тому «журналісти» в темах про інклюзивність інертні та схильні до відображення ілюзії інклюзивності, а відповідно і прийняття, включення через безбар'єрність та включення, безпеку та комфорт для всіх як базових чинників інклюзивних процесів. «Аудиторія» в більшості є носієм переконання, що інклюзія – це «не про мене» і «не для мене», «інклюзивні зміни коштують дорого», «влада не спроможна управляти цими процесами – це справа активістів» та інше. «Аудиторія» схильна ідеалізувати інклюзивну практику. Натомість – інклюзія – це не ідеал, а реальні суспільні, різні, системні процеси, які характеризується показниками мінімізації практик та наслідків виключення, сегрегації та вибіркової інтеграції людей з базовою якістю інклюзивності: «включення багатьох різних типів людей і ставлення до них усіх справедливо і однаково» («The quality of including many different types of people and treating them all fairly and equally» (Cambridge University Press 2021).

Чому «ілюзія» та «ідеал» інклюзивності перемагають вимоги реального життя? «Рівень розвитку суспільства визначається не технікою, а його людяністю» – це популярне означення від Альберта Ейнштейна чутливе та ціннісне окреслення актуальності стратегічного розвитку сучасних суспільств. І це не стільки про глобальні цінності, скільки про стандарти суспільної, локальної взаємодії: другий розділ Конституції України [1] конкретизує системні поняття «людиноцентризм» та «інклюзивність» в тому числі і для медіа. Саме тому Лариса Денисенко стверджує [2], що стандарт «праволюдності в журналістиці» не є ідеологією, а є обумовленою Основним Законом України, тактикою та стратегією якісних змін в інформаційно-комунікаційній діяльності як в умовах миру, так і період війни, так і післявоєнного відновлення.

У своїй роботі «Інклюзивний підхід у професійній підготовці журналістів» [3] ми вже розглянули сутність понять «інклюзія», «інклюзивний підхід в журналістиці», «інклюзивні процеси», «інклюзивні рішення», акцентували увагу на ролі журналіста у формуванні інклюзивних практик, інклюзивного середовища у суспільстві, на важливості інклюзивного підходу

для утвердження цінностей прав людини та формування в майбутніх медіапрацівників відповідної компетентності. Процеси інклюзії все далі привертають увагу дослідників різних галузей. Звертаємо увагу на такі: Ю. Власенко (міжнародні підходи до оцінки інклюзивності) [4], О. Пришляк, В. Пришляк, М. Субтельний, В. Янчишин (міжнародний досвід формування інклюзивності) [5], В. Шкуро, О. Ворона (вплив процесів інклюзивності на розвиток громад) [6; 7], І. Федорович (інклюзивність в системі професійного навчання публічних службовців) [8], дослідження практик інклюзивності в українському бізнесі [9; 10; 11; 12], дослідження доброчесності та інклюзивності демократичних процесів в регіонах України з 2018 року проводять експерти ПРООН, Громадська спілка «Ліга Сильних» ініціювала перше національне дослідження щодо сприйняття людей з інвалідністю (2023) [13]. Не є винятком і галузь інформаційно-комунікаційної діяльності з обмеженим станом досліджень висвітлення інклюзивних процесів в медіа. Окремі наукові пошуки ми зустрічаємо в матеріалах про соціальну або правозахисну журналістику в Україні. Однак акцент не є методологічно виправданим, бо, як зазначає Максим Буткевич, «є поняття правозахисної журналістики як напрямку, як стилю. Тобто журналістика, яка спрямована передусім на адвокацію і захист прав людини. Є підхід інший, який каже, що не буває правозахисної або неправозахисної журналістики» [14].

Наукова проблема в журналістиці, на нашу думку, формується не через широту чи глибину авторитетних суджень, а в різноманітності методологічних підходів до об'єкту журналістської діяльності. Традиційний методологічний поділ на прибічників реляційної методології, яка описує журналістику як об'єкт в системі соціальних взаємодій конкретного суспільства, та прибічників атрибутивно-субстанціональної методології, яка розглядає журналістику як цілісний незалежний об'єкт в сучасних технологічних умовах. Реляційна методологія є шляхом пізнання базових процесів реалізації журналістикою базових суспільних функцій в сучасних умовах (прикладом збалансованості динаміки розвитку та збереження базових основ є Рекомендації Кабінету міністрів Ради Європи щодо нового поняття медіа [15]). Доступний досвід субстанційної методології досліджує, оцінює новітню журналістику та прогнозує її розвиток в динамічному технологічному середовищі. Обидві методологічні спроможності не переймаються відповідями на значущі українські запитання/вимоги про післявоєнну відбудову, методологічна квінтесенція відсутня, методологічні гойдалки перемагають..!

За умов довготривалого транзиту та кризи, нам потрібна своя соціально-комунікаційна методологія яка конвертує свою увагу на розв'язанні комплексу

питань післявоєнного відновлення як поступову/поетапну розбудову інклюзивного суспільства. Інклюзія – це насамперед чисельні шляхи, форми, програми, кроки, стратегії комунікації, це способи пізнання, це способи життя, це цінності прав людини, а, відповідно, система заходів, спрямована на залучення та попередження вилучення/виключення/ізоляції. Провідна вітчизняна методологія має сприяти розвитку соціально-правозахисних підходів і в журналістиці, і в медіаорганізаціях, і в бізнесі, і в органах влади, в групах, спільнотах, сім'ях, громадах. Бо соціальний – це про прийняття людини з різними ознаками як унікальної, а проблеми, наприклад, людей з інвалідністю, дітей, літніх людей, – це не проблеми людини, це бар'єри, які створюють інші люди, громади, суспільство в цілому. Будь-яка людина – це норма. А отже, завдання суспільства – прийняти цю норму й адаптувати, щоб людина почувала себе комфортно, безпечно та була позбавлена бар'єрів – залученою до суспільного життя. Правозахисна наполягає: якщо бар'єри не усуваються, то це – порушення прав людини та дискримінація; відстоює: у людини повинні бути механізми оскарження дискримінації, аби домогтися відновлення порушених прав.

Безумовно, основними принципами наукового пошуку мають бути осмисленість дій та об'єктивний науковий аналіз, обачність і обґрунтованість наукових передбачень і – лише на цій основі – суворе регулювання практичної діяльності. З таких позицій науку можна тлумачити за В. І. Вернадським як нову матеріальну силу перетворення людського суспільства [16]. Тим значуще, коли інклюзивні процеси стосуються всіх громадян України, а «включення» людини з різноманіттям залежить від суспільної більшості.

Методологічна визначеність, оновлення потрібні і для науки, і для практики, для розвитку компетентності журналістів, медіаринку, аудиторії у створенні та сприйнятті ціннісних матеріалів щодо всебічного висвітлення інклюзивних процесів. Провідною метою медіа та журналістської діяльності має стати співучасть у формуванні інклюзивного середовища в територіальних громадах, тоді аудиторія імовірно розглядатиме інформацію з максимальною корисністю, справедливістю, включеністю до спільного розвитку здорового сталого суспільства. А це критично важливо для відбудови країни, яка має залишатися єдиною.

Список використаної літератури та джерел

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

2. Денисенко Лариса: Праволюдність. Інтерв'ю. *DW* від 10.12.15.
URL: <https://www.dw.com/uk/a-18909288>
3. Островська Н., Шендеровський К. Інклюзивний підхід у професійній підготовці журналістів. *Права людини та масмедіа в Україні. Частина 3: Збірник конспектів лекцій* / за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики, 2021. С. 105–120.
4. Власенко Ю. Міжнародні підходи до методики оцінки інклюзивності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Випуск 24, частина 1. С.7 0–74. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/15.pdf
5. Пришляк О., Пришляк В., Субтельний М., Янчишин В. Зарубіжний досвід формування інклюзивності суспільства: уроки для України. Ввічливість. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 131–140. DOI: 10.32782/humanitas/2024.3.19.
6. Шкуро В., Ворона О. Впровадження доступності та інклюзивності в процесі розвитку громад та територій України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2023. № 1(52). С. 242–246. DOI:10.24144/2524-0609.2023.52.242-246
7. Семигіна Т. В. Формування інклюзивного середовища у громаді: ролі та компетентності соціальних працівників. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: збірник наукових праць з матеріалами VIII Міжнародної наукової конференції*. Вінниця: Укрлогос Груп. 2025. С. 56– 64.
8. Федорович І. Дослідження щодо інклюзивності в системі професійного навчання публічних службовців. — 2024. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/PROFF%20NAVCHANJA/inclusivity-1-1.pdf>
9. Яковенко І. Більше половини бізнесів не створюють інклюзивне робоче середовище – опитування OLX. *Вілідж. Новини твого міста*. Люди, місця, події. 14.01.2025. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/news/358825-bilshe-polovini-biznesiv-ne-stvoryuyut-nbsp-inklyuzivne-roboche-seredovische-nbsp-ndash-opituvannya-nbsp-olx>
10. Рубіс І., Загривенко К. Парадокси інклюзивності. Як залученість персоналу визначає майбутнє бізнесу? Результатами дослідження. *Forbes Ukraine*. 20.03.2025. URL: <https://forbes.ua/leadership/zvichka-silnisha-za->

[motivatsiyu-yak-formuvati-korisnu-rutinu-ta-pozbutisya-shkidlivoi-poradi-vid-the-economist-07052025-29542](https://www.staff.ua/uk/blog/inklyuzivnist-ta-riznomanitnist-v-biznesi-ne-trend-a-neobkhidnist)

11. Інклюзивність та різноманітність в бізнесі – не тренд, а необхідність. *HR консалтинг: неспинний розвиток персоналу*. Сайт. – 13.06.2024. URL: <https://www.staff.ua/uk/blog/inklyuzivnist-ta-riznomanitnist-v-biznesi-ne-trend-a-neobkhidnist>

12. Волошина Н. Як виміряти рівень інклюзивності в компанії? *AllTogether.jobs – екосистема продуктів для підвищення інклюзивності в українських бізнесах*. Сайт. 15.11.2023. URL: <https://www.alltogether.jobs/blog/measure-inclusivity>

13. Перше національне дослідження щодо сприйняття людей з інвалідністю. – 2023. URL: <https://ls.org.ua/doslidzhennya/how-ukrainians-see-disability/>

14. Чиченіна Л. «Чувак, я тебе знаю. Ти просто дуже боїшся». Максим Буткевич розповідає про пресуху Медведєва і не тільки. *Детектор медіа*. Сайт. 10.05.2025. URL: <https://antonina.detector.media/withoutsection/post/225616/2025-05-16-chuvak-ya-tebe-znayu-ty-prosto-duzhe-boishsya-maksym-butkevych-rozpovidaie-pro-presukhu-medvedieva-i-ne-tilky/>

15. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. *Recommendations and Declarations of the Committee of Ministers of the Council of Europe in the field of media and information society*. Strasbourg: Council of Europe, 2016.

16. Рятівна роль науки в часи війн і суспільних криз. *Матеріали XXXIV читання академіка В.І. Вернадського. 12 березня 2024 року*. URL: <https://old.nas.gov.ua/UA//Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11148>